

Міністерство освіти і науки України

Київський національний університет імені Тараса Шевченка

КУЛІНІЧ МАРИНА ТАРАСІВНА

УДК 911.9/910.3:379.84 (477.4)

**АКВАЛЬНО-ТЕРРАЛЬНІ РЕКРЕАЦІЙНІ КОМПЛЕКСИ
СЕРЕДНЬОГО ПОДНІПРОВ'Я**

11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата географічних наук

Київ – 2016

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі географії України географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор географічних наук, професор
Дмитрук Олександр Юрійович
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри географії України

Офіційні опоненти: доктор географічних наук, професор
Петлін Валерій Миколайович,
Львівський національний університет імені Івана Франка, завідувач кафедри конструктивної географії і картографії

кандидат географічних наук,
Сивак Оксана Олегівна,
Український державний НДІ проектування міст «Діпромісто» ім. Ю.М. Білоконя, вчений секретар

Захист дисертації відбудеться 25 жовтня 2016 року о 15⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.07 Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: м. Київ, проспект Акад. Глушкова, 2а, географічний факультет, ауд. 312.

Відгуки на автореферат надсилати на адресу: МСП-01601, м. Київ-601, вул. Володимирська, 64, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, географічний факультет, професору Мезенцеву К.В.

З дисертацією можна ознайомитись в науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58.

Автореферат розісланий «21» вересня 2016 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради
доктор географічних наук, професор

К.В. Мезенцев

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Середнє Подніпров'я належить до територій, що здавна почали заселятися та освоюватися людьми. Роль ядер формування поселень відігравали річки. Саме річка давала місцевому населенню ресурси для життя: воду для побутових потреб, місця рибальства, виступала в якості транспортного коридору та захисного рубежу.

Сьогодні поверхневі водні об'єкти Середнього Подніпров'я активно залучаються в сферу рекреації задля організації різноманітних видів занять, пов'язаних із прибережними пляжними комплексами та, власне, водним дзеркалом поверхневих водних об'єктів. Проте, проблемним аспектом сучасного рекреаційного природокористування в межах останніх та їх прибережних територій є те, що діючі будівельні норми України з чітко прописаними стандартами облаштування місць відпочинку на природі, на практиці майже не реалізуються. Крім того, сама процедура документального оформлення місця відпочинку на кшталт пляжу є дуже витратною як за часом, так і за коштами, адже необхідно забезпечити пляж рятувальною вежею, медпунктом, отримати безліч різноманітних дозволів на відповідну рекреаційну діяльність в конкретно визначеному місці. У зв'язку з чим прибережні комплекси та русла річок зазнають значного нерегульованого рекреаційного навантаження.

Аналіз публікацій, присвячених вивченню аквально-терральних комплексів та ландшафтів прибережних територій, а також рекреаційного, насамперед водного, природокористування в їх межах, показав, що, при всій різноманітності наукових досліджень цих проблем, малодослідженими є питання функціональної організації спеціальних місць відпочинку біля поверхневих водних об'єктів.

Це особливо актуально для збалансування рекреаційного природокористування в межах аквально-терральних комплексів одного з найдавніше заселених регіонів України – Середнього Подніпров'я.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження безпосередньо пов'язане з основними напрямками наукової роботи кафедри географії України і з проблематикою науково-дослідної роботи географічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка – зокрема, з науковою темою «Екологічна і природно-техногенна безпека України в регіональному вимір» № 14 БП 050-02 (державний реєстраційний номер 0114U003476).

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є ландшафтно-функціональний та структурно-організаційний аналіз аквально-терральних рекреаційних комплексів Середнього Подніпров'я для потреб збалансування рекреаційного природокористування в їх межах.

Відповідно до поставленої мети в роботі вирішувалися наступні **задачі**:

- обґрунтувати сутність поняття «аквально-терральні рекреаційні комплекси» та визначити основні концептуальні підходи їх наукового дослідження;
- розробити методикку дослідження аквально-терральних рекреаційних комплексів Середнього Подніпров'я;
- здійснити регіональний аналіз рекреаційного природокористування в межах Середнього Подніпров'я;

- провести оцінку рекреаційної придатності аквально-терральних комплексів Середнього Подніпров'я;
- визначити ключові проблеми організації рекреації в межах аквально-терральних рекреаційних комплексів Середнього Подніпров'я;
- розробити пропозиції щодо удосконалення функціональної організації рекреаційного природокористування в межах аквально-терральних рекреаційних комплексів Середнього Подніпров'я.

Об'єктом дослідження виступають аквально-терральні рекреаційні комплекси Середнього Подніпров'я.

Предметом дослідження є генезис, структура, особливості функціонування аквально-терральних рекреаційних комплексів Середнього Подніпров'я та специфіка рекреаційного природокористування в їх межах.

Методи дослідження. Виконання дисертаційного дослідження здійснювалося з використанням методів джерелознавчого аналізу (для аналізу попередніх досліджень та формування науково-методичних підходів до дослідження аквально-терральних рекреаційних комплексів Середнього Подніпров'я), польових спостережень (для дослідження особливостей рекреаційного природокористування в межах аквально-терральних комплексів Середнього Подніпров'я та збору інформації для здійснення оцінки їх рекреаційної придатності), комп'ютерних методів обробки і візуалізації інформації (для визначення реально-функціонуючих центрів рекреації в межах регіону дослідження), математико-статистичних методів (для побудови полів щільності рекреаційних об'єктів в межах Середнього Подніпров'я), районування та зонінгу (для здійснення регіонального аналізу рекреаційного природокористування в межах Середнього Подніпров'я), методу анкетування (для визначення рекреаційних вподобань жителів міст регіону дослідження) та картографічного моделювання (для розробки схем функціональної організації ключових аквально-терральних рекреаційних комплексів Середнього Подніпров'я).

Наукова новизна отриманих результатів. В дисертаційному дослідженні *вперше:*

- запропоновано термін «аквально-терральний рекреаційний комплекс» як функціональне поєднання суміжних взаємодіючих ділянок водного простору і суші, яке піддається антропогенному управлінню, плануванню і реконструкції з метою створення культурно облаштованих, естетично-привабливих місць відпочинку відповідно до різнопланових та специфічних рекреаційних потреб населення;
- розроблено алгоритмічну модель конструктивно-географічного дослідження аквально-терральних рекреаційних комплексів, що включає етапи структурно-ландшафтного, структурно-організаційного дослідження та структурно-функціонального аналізу;
- виявлено особливості та узагальнено підходи до виокремлення меж регіону Середнього Подніпров'я;

- розроблено оригінальну карту ландшафтної структури регіону дослідження та схеми ресурсно-рекреаційного районування і ресурсно-рекреаційного зонінгу регіону Середнього Подніпров'я;

удосконалено:

- понятійно-термінологічний апарат вітчизняної рекреаційної географії термінами «зона рекреаційного тяжіння АТРК», «рекреаційний модуль»;
 - методику оцінки рекреаційної придатності поверхневих водних об'єктів;
- дістали подальший розвиток:***
- концепція збалансованого рекреаційного природокористування в межах аквально-терральних комплексів;
 - концепція функціонального зонування рекреаційних територій.

Практичне значення одержаних результатів. Результати дисертаційного дослідження аквально-терральних рекреаційних комплексів Середнього Подніпров'я можуть бути використані державними і регіональними органами управління при розробці стратегії розвитку рекреації для різних верств населення, підтримки та розвитку існуючої рекреаційної спеціалізації окремих частин регіону дослідження, розробці заходів з оптимізації функціональної організації існуючих популярних аквально-терральних рекреаційних комплексів.

Теоретичні положення дисертаційного дослідження використовуються при викладанні навчальних курсів «Географія водних видів рекреації та туризму», «Географія екотуризму», «Географія природоорієнтованої рекреації та туризму», «Планування рекреаційних ландшафтів», «Рекреаційна географія з основами ландшафтознавства» на географічному факультеті Київського національного університету імені Тараса Шевченка (довідка № 050/340-30 від 17.05.2016 року).

Особистий внесок здобувача. Виконане дисертаційне дослідження є самостійною науковою працею, в якій сформульовано та практично реалізовано теоретико-методичні основи конструктивно-географічного дослідження аквально-терральних рекреаційних комплексів Середнього Подніпров'я. Зі спільних публікацій використано ті ідеї та розробки, які належать особисто автору.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертаційного дослідження були представлені на: Круглому столі «Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень» (Київ, 2014); II Міжнародній науково-практичній конференції «Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку» (Черкаси, 2014); XII Міжнародній науковій міждисциплінарній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Шевченківська весна – 2014. Частина 3: Географія» (Київ, 2014); VII Міжнародній науково-практичній конференції молодих учених «Актуальні проблеми туристичного бізнесу» (Харків, 2014); X Міжнародній науково-практичній конференції «Achievement of high school – 2014» (Софія, 2014); Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих науковців «Регіон – 2015: суспільно-географічні аспекти» (Харків, 2015); VI Міжнародній ювілейній до 55-річчя ЧДТУ науково-практичній конференції «Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання» (Черкаси, 2015); Науково-практичній конференції студентів, магістрантів, аспірантів і молодих

учених «Актуальные вопросы наук о Земле в концепции устойчивого развития Беларуси и сопредельных государств» (Гомель, 2016); XII з'їзді Українського географічного товариства "Українська географія: сучасні виклики" (Вінниця, 2016).

Публікації. Основні положення і результати дисертаційного дослідження викладені у 20 наукових працях загальним обсягом 5,8 д.а. (з них автору належить 5,4 д.а.), з яких 4 статті у наукових фахових виданнях України загальним обсягом 1,7 д.а., 2 публікації у закордонних фахових виданнях, 9 тез наукових конференцій, 5 публікацій в нефархових виданнях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається із вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 184 сторінки, з них основного тексту – 147 сторінок. Робота містить 15 таблиць, 34 рисунки, 3 додатки на 9 сторінках. Список використаних джерел включає 142 найменування на 14 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми, її актуальність, визначено об'єкт, предмет, методи дослідження, окреслено мету та завдання, висвітлено наукову новизну отриманих результатів, їх практичну цінність та апробацію, зазначено структуру роботи.

У першому розділі «**Теоретичні аспекти дослідження аквально-терральних рекреаційних комплексів**» представлено наукові підходи і концепції дослідження аквально-терральних рекреаційних комплексів, запропоновано і розкрито дефініцію «аквально-терральний рекреаційний комплекс».

Теоретичним підґрунтям дослідження аквально-терральних рекреаційних комплексів є роботи фізико-географів та ландшафтознавців – Берга Л.С., Арманда Д.Л., Сочави В.Б., Шищенка П.Г., Гродзинського М.Д. - присвячені вивченню фізико-географічних комплексів та природних ландшафтів, роботи Мількова Ф.Н., Денисика Г.І., Дмитрука О.Ю., Лаврика О.Д., Петрова К.М., присвячені антропогенному та аквальному ландшафтознавству, а також роботи фахівців в галузі рекреаційного ландшафтознавства - Преображенського В.С., Веденіна Ю.А., Родічкіна І.Д., Bell S., Brown T.C. та інших.

Аналіз та узагальнення попереднього досвіду вивчення природних та рекреаційних ландшафтів дозволили запропонувати авторське визначення поняття «аквально-терральний рекреаційний комплекс», розкрити структуру таких комплексів та розробити методику їх дослідження.

Таким чином, під аквально-терральним рекреаційним комплексом (АТРК) розуміється функціональне поєднання суміжних взаємодіючих ділянок водного простору і суші, яке піддається антропогенному управлінню, плануванню і реконструкції, з метою створення культурно облаштованих, естетично-привабливих місць відпочинку відповідно до різнопланових та специфічних рекреаційних потреб населення (організація відпочинку для дітей, дорослих, людей з обмеженими фізичними можливостями) задля покращення здоров'я, позитивно-емоційного збагачення та розвитку особистості. На рис. 1 представлено концептуальні моделі аквально-терральних рекреаційних комплексів.

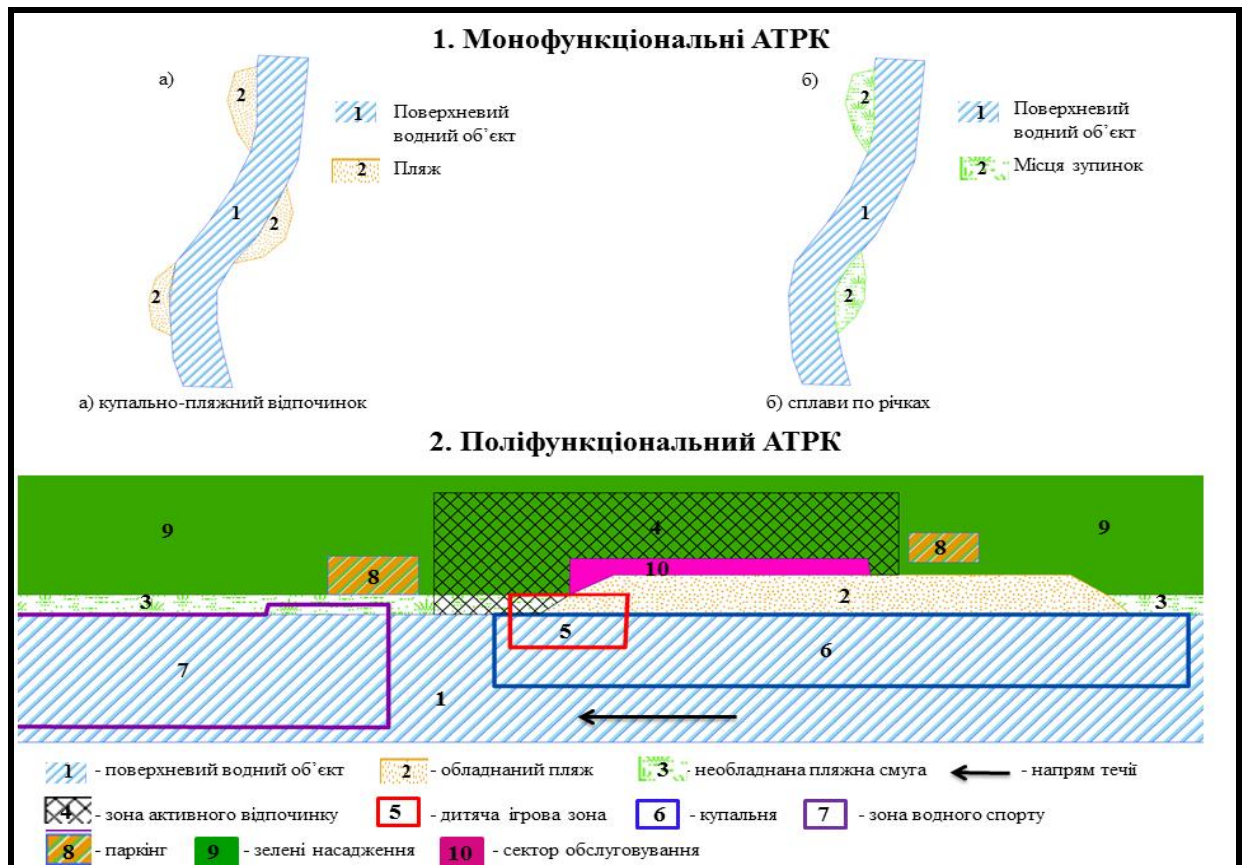

Рис. 1. Концептуальні моделі аквально-терральних рекреаційних комплексів

Ключовим підходом в дослідженні АТРК є концепція рекреаційного природокористування. Під рекреаційним природокористуванням в межах аквально-терральних рекреаційних комплексів розуміється сукупність заходів, пов'язаних із раціональним використанням рекреаційного потенціалу поверхневих водних об'єктів та їх прибережних територій, з метою лікування, оздоровлення людини і відновлення її фізичного та психоемоційного стану, виховання людини та розширення її екологічного та культурного світогляду.

Центральне місце в сфері рекреаційного природокористування посідає рекреаційна діяльність, під якою розуміється активність людини у вільний час, що здійснюється з метою відновлення фізичних, та духовних сил людини, а також для її всебічного розвитку. Рекреаційна діяльність об'єднує в собі ряд елементарних рекреаційних занять. В свою чергу, набір елементарних рекреаційних занять, об'єднаних єдиною ціллю та прив'язаних до конкретної території, утворює окремий рекреаційний модуль. Концепція рекреаційних модулів є складовою частиною в загальному дослідницькому алгоритмі даного дисертаційного дослідження (рис. 2).

У другому розділі дисертаційної роботи «**Методика дослідження аквально-терральних рекреаційних комплексів**» висвітлено особливості методики конструктивно-географічного (ландшафтно-функціонального та структурно-організаційного) аналізу АТРК Середнього Подніпров'я, яка об'єднує в собі 3 складові компоненти:

1. методика ландшафтно-структурного дослідження Середнього Подніпров'я;
2. методика структурно-організаційного дослідження рекреації в межах Середнього Подніпров'я;

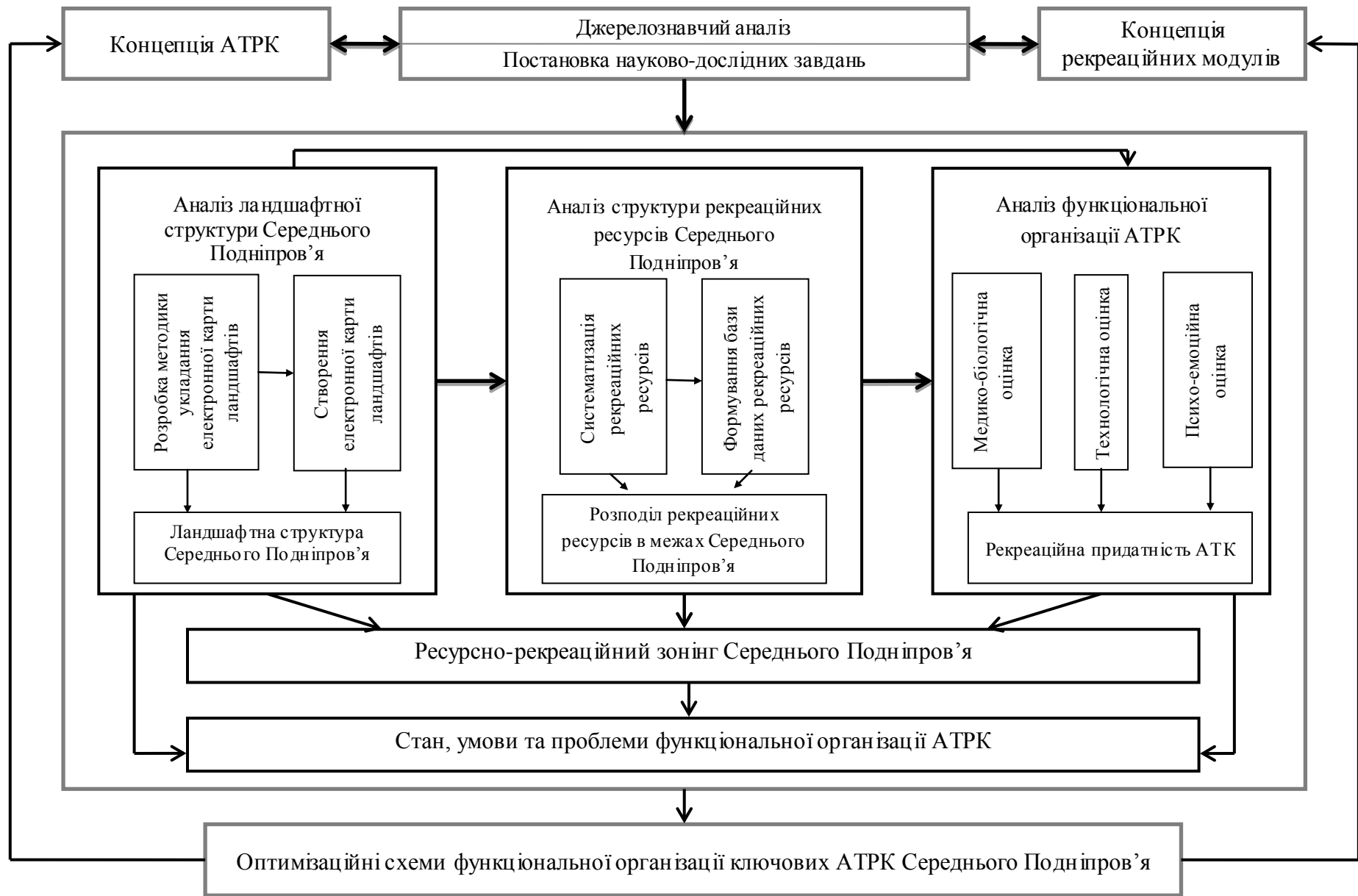

Рис. 2. Алгоритмічна модель конструктивно-географічного дослідження аквально-терральних рекреаційних комплексів Середнього Подніпров'я

3. методика структурно-функціонального дослідження АТРК.

Вивчення ландшафтної структури Середнього Подніпров'я реалізується через обґрунтування методики укладання електронної карти ландшафтної структури Середнього Подніпров'я, безпосереднього укладання такої карти відповідно до обґрунтованої методики та здійснення ландшафтно-структурного аналізу регіону дослідження.

Методика укладання електронної карти ландшафтної структури Середнього Подніпров'я ґрунтується на аналізі літературних напрацювань та картографічних матеріалів, присвячених питанням теорії та методології дослідження ландшафтів в цілому та ландшафтної структури регіону Середнього Подніпров'я або його окремих районів, а також на підборі способів цифрового ландшафтного картографування середнього масштабу. На основі зібраних матеріалів, за допомогою стандартного інструментарію ГІС, розроблено відповідні тематичні шари, складові компоненти ландшафтної структури регіону дослідження – геоморфологічна структура, ґрунтовірні породи, ґрунти, рослинність тощо.

Компонування цих тематичних шарів дало змогу створити електронну карту ландшафтів регіону дослідження масштабу 1:500 000. Основною одиницею картографування є види ландшафтів, що систематизовані за належністю до класів, підкласів, типів і родів ландшафтів. Розробка методики структурно-організаційного дослідження рекреації в Середньому Подніпров'ї дала змогу інвентаризувати та дослідити реально-функціонуючі об'єкти рекреації, що можуть бути супутньо використані при організації відпочинку в межах аквально-терральних рекреаційних комплексів в регіоні дослідження. Результатом цього етапу є повнофункціональна база геоданих, що вміщує інформацію про 391 об'єкт, який описується 72 параметрами (атрибутами).

Структурно-функціональне дослідження АТРК полягає у підборі оптимальної методики оцінки рекреаційної придатності АТРК (технологічна оцінка), що в подальшому лягла в основу обґрунтування проблем рекреаційного природокористування в межах АТРК Середнього Подніпров'я та розробки рекомендацій щодо їх конструктивно-географічного вирішення. Адаптована до цілей даного дисертаційного дослідження методика оцінки рекреаційної придатності АТРК включає в себе збір та інвентаризацію статистичних і польових матеріалів, виділення об'єкта і суб'єкта оцінки, формування критеріїв оцінки та їх показників, обґрунтування форми вираження оцінки. Критерії оцінки придатності АТРК для організації в їх межах купально-пляжного відпочинку і загального емоційно-оздоровчого короткочасного відпочинку згруповано в декілька блоків: рельєф, водні об'єкти, рослинний покрив, естетичний потенціал тощо. До критеріїв оцінки придатності безпосередньо поверхневих водних об'єктів для організації в їх межах рекреаційних занять з використанням технічних плавальних засобів (човнів, байдарок, катерів тощо) віднесено площу, довжину, ширину та глибину оцінюваного поверхневого водного об'єкту.

В ході розробки методики структурно-функціонального аналізу АТРК було сформовано анкету для визначення рекреаційних вподобань жителів міст Середнього Подніпров'я.

Розділ три «**Регіональний аналіз рекреаційного природокористування в межах Середнього Подніпров'я**» присвячено вивченню регіональних відмінностей в структурі рекреаційних ресурсів та в системі їх рекреаційного використання в межах Середнього Подніпров'я. З цією метою обґрунтовано межі самого регіону дослідження та проведено ретроспективний аналіз його господарського освоєння.

В роботі представлено 14 різних підходів до виділення меж регіону Середнього Подніпров'я. Ці підходи об'єднано в чотири основні ключі: фізико-географічний, рекреаційно-туристичний, гідрологічний та історико-етнографічний. Аналіз варіантів виділення меж Середнього Подніпров'я в рамках зазначених ключів показав, що в більшості випадків регіон Середнього Подніпров'я включає в себе південну частину Київської області, повністю Черкаську область, південно-західну частину Чернігівської області, південно-східну частину Житомирської та північно-східну частину Вінницької областей, західну частину Полтавської області та північну частину Кіровоградської області. Саме в таких межах і досліджувався регіон Середнього Подніпров'я в даній роботі.

Уточнення меж регіону дослідження дозволило перейти до проведення ретроспективного аналізу його господарського освоєння.

Спираючись на результати ретроспективного аналізу в роботі охарактеризовано зміни рівня інтенсивності впливу людини на природне середовище досліджуваного регіону в різні історичні часи. Так, в залежності від особливостей і рівня інтенсивності господарської діяльності людини було виокремлено п'ять основних хронологічних етапів антропогенного освоєння та перетворення природних ландшафтів відповідно до людських потреб і бажань в долинах річок Середнього Подніпров'я: перший етап - 40 тис. р. до н.е. – 3 тис. р. до н.е.; другий етап - 3 тис. р. до н.е. – XIV ст. н.е.; третій етап – XV ст. – середина XIX ст.; четвертий етап - середина XIX ст. – середина XX ст.; п'ятий етап - середина XX ст. – наш час.

Результати ретроспективного аналізу вказують на те, що від появи перших людей в межах Середнього Подніпров'я і до наших днів антропогенний вплив на природу поступово зростає. Так, в ході активного господарського освоєння ландшафти в регіоні Середнього Подніпров'я були кардинально змінені. Первинні ліси та лучний степ, які панували тут раніше, збереглися мало, лісистість регіону знаходиться на рівні всього лише 9%, а орні землі займають до 80% від загальної площі території. З метою збереження та відновлення натуральних ландшафтів в регіоні Середнього Подніпров'я створено території природно-заповідного фонду.

Ретроспективний аналіз природокористування в межах регіону дослідження та результати виконаних робіт в попередніх розділах дисертаційної роботи дозволили, в межах третього розділу, здійснити регіональний аналіз рекреаційного природокористування в межах Середнього Подніпров'я. Останній був реалізований шляхом проведення ресурсно-рекреаційного районування та ресурсно-рекреаційного зонінгу.

Основою для обґрунтування районування та зонінгу Середнього Подніпров'я відповідно до рекреаційної функції послужили результати, власне, аналізу відмінностей регіону дослідження в ландшафтній структурі та специфіки розташування рекреаційних об'єктів в його межах.

Аналіз особливостей просторового розташування рекреаційних об'єктів Середнього Подніпров'я було проведено спираючись на візуалізацію (рис. 3) інформації зі сформованої і наповненої бази даних рекреаційних об'єктів Середнього Подніпров'я.

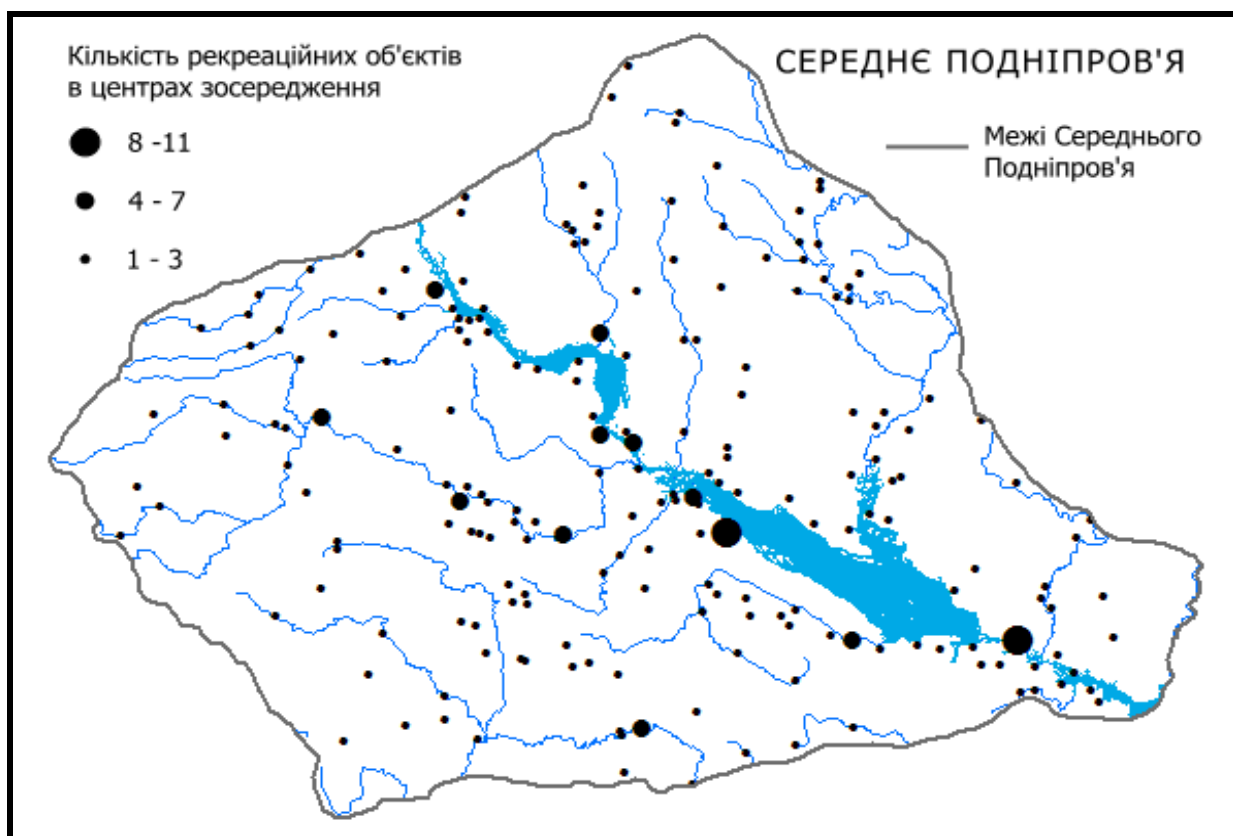

Рис. 3. Центри зосередження рекреаційних об'єктів Середнього Подніпров'я

З рисунку 3 видно, що центри зосередження рекреаційних об'єктів Середнього Подніпров'я розміщені дискретно по території регіону дослідження, але з певною концентрацією вздовж водойм.

Користуючись методом ковзаючого кола було визначено показники щільності рекреаційних об'єктів в різних точках регіону дослідження (з використанням кола радіусом 10 км, 20 км, 50 км). Маючи визначені показники щільності та використовуючи метод ізолій, побудовано картосхеми полів щільності рекреаційних об'єктів в регіоні Середнього Подніпров'я.

Саме використання ковзаючого кола з радіусом 20 км дає можливість побудувати поля щільності, що безпосередньо репрезентують значні скупчення рекреаційних об'єктів в регіоні Середнього Подніпров'я, без охоплення «порожніх» територій чи незначних об'єднань рекреаційних об'єктів.

В основу побудованих в роботі картосхем полів щільності рекреаційних об'єктів регіону Середнього Подніпров'я покладено наступні показники:

- наявність і локалізація природних та природоохоронних ресурсів рекреації;

- наявність і локалізація історико-культурних ресурсів рекреації;
- наявність і локалізація соціально-економічних ресурсів рекреації.

Спираючись на дані аналізу полів щільності рекреаційних об'єктів в регіоні Середнього Подніпров'я та використовуючи стандартні інструменти ГІС, було здійснено спробу провести ресурсно-рекреаційне районування Середнього Подніпров'я (рис. 4).

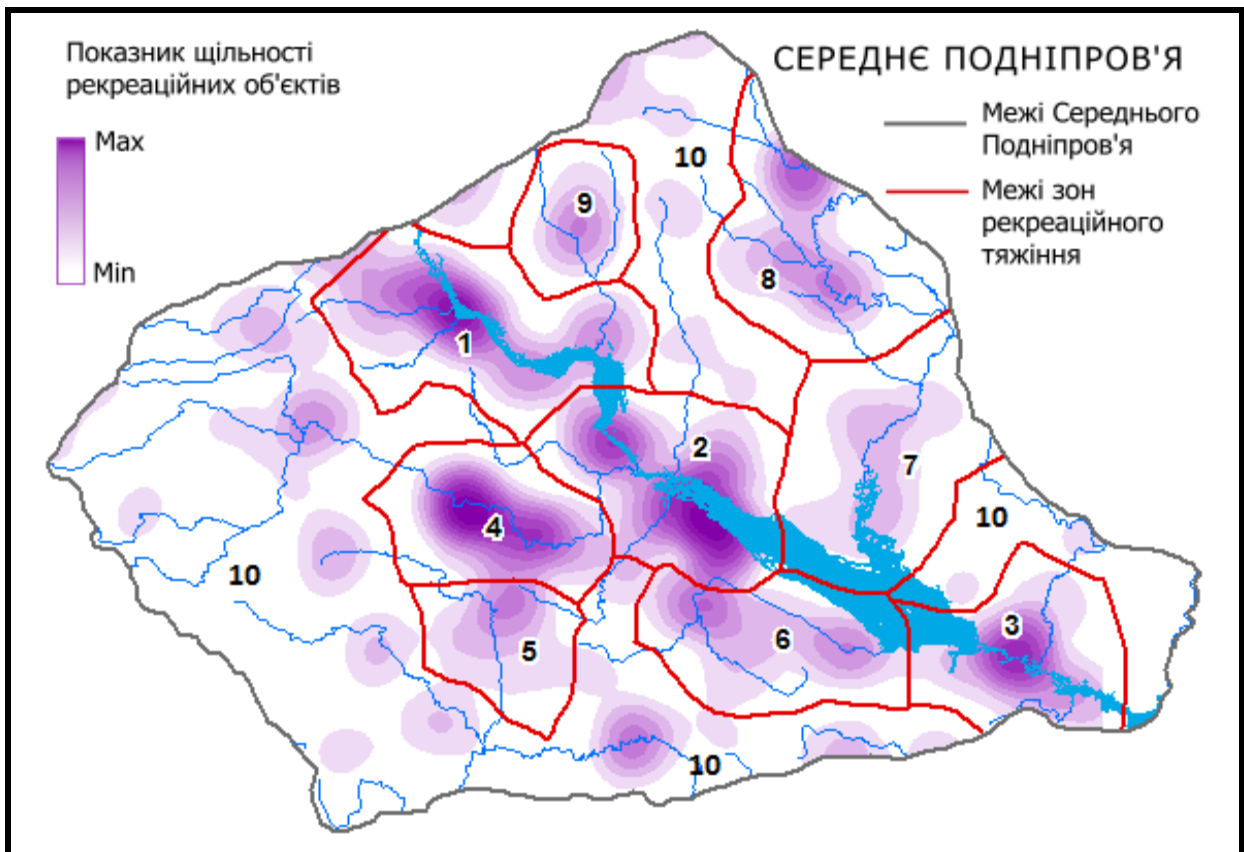
Набір рекреаційних ресурсів: GR_1 – санаторії; GR_2 - садиби сільського туризму; GR_3 - прибережні бази і комплекси відпочинку; GR_4 - інші центри і комплекси відпочинку (неприбережні); GR_5 - яхт-клуби; GR_6 - природні об'єкти (печери, каньйони, водоспад); GR_7 - історико-культурні пам'ятки (пам'ятки архітектури, пам'ятки археології, пам'ятки історії); GR_8 - природні заповідники; GR_9 - національні природні парки; GR_10 - регіональні ландшафтні парки; GR_11 - заповідні урочища, заказники і пам'ятки природи національного значення; GR_12 - парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва; GR_13 - дендропарки і зоопарки; GR_14 - заказники і пам'ятки природи місцевого значення.

Рис. 4. Ресурси рекреаційних районів Середнього Подніпров'я

Оскільки отримані рекреаційні райони не були співмірними, адже деякі з них мають лише один рекреаційний об'єкт, а деякі – декілька десятків, то, спираючись на картосхему полів щільності рекреаційних об'єктів Середнього Подніпров'я, було виокремлено 9 головних поліфункціональних рекреаційних районів в межах регіону дослідження.

Проте, враховуючи основні принципи рекреаційного районування, а саме принцип єдності кордонів рекреаційних районів та принцип континуальності, які не справилися в ході дисертаційного дослідження, було вирішено перейти від районування до зонінгу і, виокремлені головні поліфункціональні рекреаційні райони Середнього Подніпров'я, називати зонами рекреаційного тяжіння (рис. 5).

Під зоною рекреаційного тяжіння розуміється частина простору, що об'єднує в своїх межах певну кількість розташованих поряд рекреаційних об'єктів, які разом тяжіють до однієї й тієї ж водойми, що виступає в якості центру масового відвідування з метою відпочинку.

Зони рекреаційного тяжіння: 1 – Київське Подніпров'я, 2 – Черкасько-Канівське Подніпров'я, 3 – Кременчуцьке Подніпров'я, 4 – Прироська, 5 – Притикицька, 6 – Притясминська, 7 – Дніпровсько-Сулзьська, 8 – Приудайська, 9 – Трубізько-Недрянська, 10 – території, що не ввійшли до виокремлених зон рекреаційного тяжіння

Рис. 5. Зони рекреаційного тяжіння в регіоні Середнього Подніпров'я

Так, в Середньому Подніпров'ї виокремлено 9 зон рекреаційного тяжіння (табл.1).

Четвертий розділ **«Конструктивно-географічні аспекти оптимізації рекреаційного природокористування в межах аквально-терральних рекреаційних комплексів Середнього Подніпров'я»** присвячено розгляду основних особливостей функціонування АТРК регіону дослідження та основних напрямків збалансування їх рекреаційного використання.

Для обґрунтування рекомендацій з оптимізації рекреаційного природокористування на основі методу анкетування здійснено оцінку та аналіз рекреаційних вподобань жителів міст регіону Середнього Подніпров'я, адже саме міста є потенційними донорами рекреантів. Так, було встановлено, що більшість респондентів прагнуть відпочивати влітку біля водойм, проте не всі з останніх є рекреаційно-придатними. В зв'язку з цим в регіоні Середнього Подніпров'я було обрано 3 ключові АТРК для проведення технологічної оцінки їх рекреаційної придатності – Приудайський АТРК, Приканівський АТРК, Буцький АТРК.

Аналіз результатів технологічної оцінки показав, що кожен з обраних ключових АТРК є рекреаційно-придатним, але відрізняється один від одного за набором елементарних рекреаційних занять, що можуть бути реалізовані в межах кожного окремого оцінюваного АТРК.

В ході анкетування також з'ясовано і думки респондентів щодо проблем та перепон розвитку водної рекреації в Україні. Спираючись на такого роду

Зони рекреаційного тяжіння в регіоні Середнього Подніпров'я

№ п/п	Зона рекреаційного тяжіння	Домінуючі групи рекреаційних об'єктів	Рекреаційна спеціалізація
1	<i>Київське Подніпров'я</i>	1. Історико-культурні пам'ятки; 2. Прибережні бази і комплекси відпочинку	Екскурсійно-пізнавальна та оздоровча рекреація
2	<i>Черкасько-Канівське Подніпров'я</i>	1. Прибережні бази і комплекси відпочинку; 2. Історико-культурні пам'ятки	Оздоровча та екскурсійно-пізнавальна рекреація
3	<i>Кременчуцьке Подніпров'я</i>	1. Історико-культурні пам'ятки; 2. Заповідні урочища, заказники, пам'ятки природи національного значення	Екскурсійно-пізнавальна і природоохоронна екскурсійно-пізнавальна рекреація
4	<i>Прироська</i>	1. Садиби сільського туризму; 2. Прибережні бази і комплекси відпочинку	Сільський туризм та оздоровча рекреація
5	<i>Притікицька</i>	1. Історико-культурні пам'ятки; 2. Неприбережні центри і комплекси відпочинку	Екскурсійно-пізнавальна та спортивно-оздоровча рекреація
6	<i>Притясминська</i>	1. Історико-культурні пам'ятки; 2. Заказники та пам'ятки природи місцевого значення	Природоохоронна екскурсійно-пізнавальна рекреація
7	<i>Дніпровсько-Сульська</i>	1. Заповідні урочища, заказники та пам'ятки природи національного значення; 2. Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	Природоохоронна екскурсійно-пізнавальна рекреація
8	<i>Приудайська</i>	1. Заказники і пам'ятки природи місцевого значення; 2. Історико-культурні пам'ятки	Природоохоронна екскурсійно-пізнавальна рекреація
9	<i>Трубізько-Недранська</i>	1. Прибережні бази і комплекси відпочинку; 2. Заказники і пам'ятки природи місцевого значення	Оздоровча та природоохоронна екскурсійно-пізнавальна рекреація

інформацію та на весь перелік об'єктивно існуючих (визначених в ході проведення даного дисертаційного дослідження) проблем і перепон організації та розвитку водної рекреації в Україні, всі ці проблеми було об'єднано в 3 групи: проблеми екстенсивного природокористування; проблеми якості середовища (забрудненості АТРК), проблеми фінансового-правового характеру щодо організації водної рекреації в Україні.

Аналіз результатів анкетування, результатів оцінки рекреаційної придатності АТРК Середнього Подніпров'я та результати аналізу головних проблем організації рекреації в межах АТРК дозволили розробити і представити в четвертому розділі дисертаційної роботи прикладні оптимізаційні пропозиції функціональної організації АТРК Середнього Подніпров'я на прикладі оцінюваних ключових АТРК, одним з яких є Буцький.

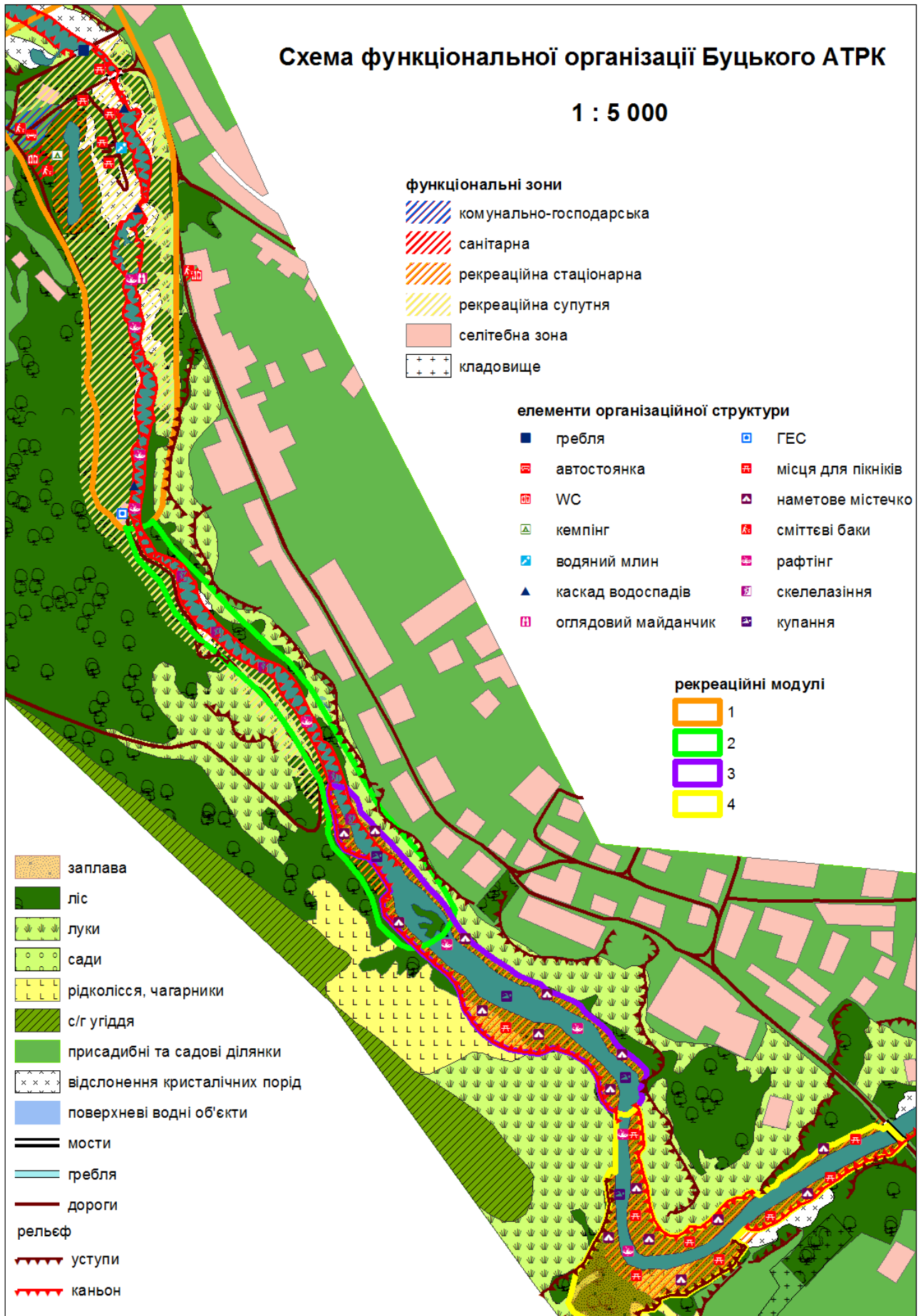

Рис. 5. Схема функціональної організації Буцького АТРК

Такий вибір модельного АТРК продиктований об'єктивними причинами. Популярність Буцького АТРК серед рекреантів в останні 5 років постійно зростає, проте він функціонально зовсім не організований відповідно до державних будівельних норм України та до потреб рекреантів.

В ході роботи над розробкою оптимізаційних пропозицій функціональної організації Буцького АТРК в його межах виділено чотири рекреаційні модулі з різною спеціалізацією (рис. 5):

- рекреаційний модуль 1 – екскурсійно-пізнавальна рекреація;
- рекреаційний модуль 2 - скелелазіння, організація навісних туристичних переправ над водою, прогулянки на гребних човнах;
- рекреаційний модуль 3 - купально-пляжний відпочинок, відпочинок з наметами біля води;
- рекреаційний модуль 4 – організація пікніків, усамітнений відпочинок з наметом біля води.

Спираючись на державні будівельні норми України, для кожного рекреаційного модулю визначено основні перепони його рекреаційного розвитку та розроблено конструктивно-географічні пропозиції щодо оптимізації функціональної організації кожного виокремленого рекреаційного модуля.

ВИСНОВКИ

1. Визначено сутність поняття «аквально-терральний рекреаційний комплекс», а також концептуальну основу їх наукового дослідження. Під аквально-терральним рекреаційним комплексом (АТРК) розуміється функціональне поєднання суміжних взаємодіючих ділянок водного простору і суші, яке піддається антропогенному управлінню, плануванню і реконструкції з метою створення культурно облаштованих, естетично-привабливих місць відпочинку відповідно до різнопланових та специфічних рекреаційних потреб населення (організація відпочинку для дітей, дорослих, людей з обмеженими фізичними можливостями) задля покращення здоров'я, позитивно-емоційного збагачення та розвитку особистості. Концептуальну основу дослідження АТРК формує низка дослідницьких підходів, серед яких джерело-орієнтовний, структурно-організаційний, територіально-організаційний, а також концепція рекреаційних модулів.

2. Розроблено методику дослідження АТРК Середнього Подніпров'я, яка складається з трьох послідовних етапів:

– етап структурно-ландшафтного дослідження Середнього Подніпров'я, що об'єднав в собі обґрунтування методики укладання електронної карти ландшафтно-структури Середнього Подніпров'я, безпосереднє укладання карти ландшафтно-структури відповідно до обґрунтованої методики та здійснення ландшафтно-структурного аналізу регіону Середнього Подніпров'я. Сутність методики укладання електронної карти ландшафтно-структури території полягала у тому, щоб, використовуючи актуальні джерела географічної інформації та інструментарій ГІС, сформувати окремі тематичні шари (геоморфологічна

структура, ґрунтовірні породи, ґрунти, рослинність), в результаті оверлею яких створено карту ландшафтної структури регіону дослідження.

– етап структурно-організаційного дослідження рекреації в межах Середнього Подніпров'я базувався на розробці методики структурно-організаційного дослідження рекреації в Середньому Подніпров'ї, що дало змогу дослідити та інвентаризувати реально функціонуючі рекреаційні об'єкти і території регіону дослідження. Результатом цього етапу стала повнофункціональна база геоданих, що вміщує інформацію про 391 об'єкт, який описується 72 параметрами (атрибутами). Організована база геоданих дозволила будувати аналітичні моделі, вивчати об'єкти за будь-якими наборами параметрів (властивостей).

– етап структурно-функціонального аналізу АТРК, що полягав у підборі оптимальної методики оцінки рекреаційної придатності АТРК, яка лягла в основу обґрунтування проблем рекреаційного природокористування в межах АТРК та розробки рекомендацій щодо їх конструктивно-географічного вирішення. Адаптована до цілей даного дисертаційного дослідження методика оцінки рекреаційної придатності АТРК включає в себе збір, та інвентаризацію статистичних і польових матеріалів, виділення об'єкта і суб'єкта оцінки, формування критеріїв оцінки і їх показників, обґрунтування форми вираження оцінки. В ході розробки методики структурно-функціонального аналізу АТРК було сформовано анкету, на основі якої проаналізовано рекреаційні вподобання жителів міст Середнього Подніпров'я, що дозволило визначити основні проблеми на шляху розвитку водної рекреації та водного туризму в регіоні дослідження.

Розроблена методика дослідження АТРК Середнього Подніпров'я може бути використана і для дослідження АТРК інших регіонів.

3. Здійснено регіональний аналіз рекреаційного природокористування в Середньому Подніпров'ї шляхом проведення ресурсно-рекреаційного районування та ресурсно-рекреаційного зонінгу регіону дослідження. В ході не справдилися деякі принципи районування, а саме принцип єдності кордонів та принцип континуальності, тому було вирішено перейти від районування до зонінгу. Так, в межах регіону Середнього Подніпров'я виділено 9 зон рекреаційного тяжіння: Київське Подніпров'я, Черкасько-Канівське Подніпров'я, Кременчуцьке Подніпров'я, Прироська, Притікицька, Притясминська, Дніпровсько-Сульська, Приудайська, Трубізько-Недранська, - кожна з яких є багатфункціональною в рекреаційному плані та унікальною за набором рекреаційних ресурсів (по відношенню до сусідніх зон).

Під зоною рекреаційного тяжіння розуміється частина простору, що об'єднує в своїх межах певну кількість розташованих поряд рекреаційних об'єктів, які разом тяжіють до однієї й тієї ж водойми, що виступає в якості центру масового відвідування з метою відпочинку.

4. Здійснено оцінку рекреаційної придатності аквально-терральних комплексів (АТРК) Середнього Подніпров'я на прикладі Приудайського АТРК, Приканівського АТРК, Буцького АТРК. Зазначені АТРК було оцінено на придатність для організації в їх межах купально-пляжного відпочинку та загального емоційно-оздоровчого короткочасного відпочинку, а також рекреаційних занять з використанням технічних плавальних засобів. На основі аналізу результатів оцінки в межах

кожного АТРК було визначено проблемні місця, які потребують оптимізації задля підвищення їх рекреаційної придатності.

5. Виявлено ключові проблеми організації рекреації в межах АТРК Середнього Подніпров'я. В ході дослідження було проведено анкетування, спрямоване на збір даних стосовно особливостей організації та бачення свого відпочинку жителями міст регіону Середнього Подніпров'я. На основі аналізу результатів анкетування, а також всіх зібраних даних в ході проведення дисертаційного дослідження, було виявлено основні проблеми та перепони на шляху розвитку водної рекреації та водного туризму в Україні і об'єднано їх в 3 групи: проблеми екстенсивного природокористування; проблеми якості середовища; проблеми фінансово-правового характеру щодо організації водної рекреації в Україні.

6. Розроблено пропозиції щодо удосконалення функціональної організації рекреаційного природокористування в межах АТРК Середнього Подніпров'я, на прикладі оцінюваних ключових АТРК, у вигляді схем рекреаційних модулів. При побудові схем було враховано результати регіонального аналізу рекреаційного природокористування в межах Середнього Подніпров'я, результати аналізу анкетування та оцінки рекреаційної придатності кожного з оцінюваних ключових АТРК.

Запропоновані в дисертаційній роботі схеми оптимізації функціональної організації ключових АТРК Середнього Подніпров'я мають рекомендаційний характер. Подальша робота над детальним плануванням функціональної організації виділених рекреаційних модулів в межах досліджуваних АТРК має проводитись із залученням фахівців з галузей ландшафтного дизайну та архітектурного планування.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у вітчизняних наукових фахових виданнях

1. Кулініч М.Т. Рекреаційний потенціал розвитку екотуризму в регіоні Середнього Подніпров'я / М.Т. Кулініч // Геополитика и экогеодинамика регионов. – 2014. – Т. 10. Вып 2. – С. 638-641.
2. Кулініч М.Т. Підходи до виокремлення меж регіону Середнього Подніпров'я / М.Т. Кулініч // Фізична географія та геоморфологія. – 2014. – Вип. 4 (76). – С. 67-73.
3. Кулініч М.Т. Структурно-організаційний аналіз рекреації в межах Середнього Подніпров'я / М.Т. Кулініч // Географія та туризм. – 2016. – Вип. 36. – С. 134-143.
4. Кулініч М.Т. Технологічна оцінка рекреаційної придатності аквально-терральних комплексів Середнього Подніпров'я / М.Т. Кулініч // Гідрологія, гідрохімія і гідроекологія. – 2016. – Вип. 2 (41). – С. 124-130.

Статті у закордонних фахових виданнях

5. Кулинич М.Т. Рекреационное природопользование в пределах аквально-терральных рекреационных комплексов / М.Т. Кулинич // Магіл'євські меридиан. – 2016. – Т.16. Вып. 1-2 (33-34). – С. 58-62.

6. Дмитрук А.Ю. Методика оценки пригодности аквально-терральных комплексов для их использования в целях организации рекреации / А.Ю. Дмитрук, М.Т. Кулинич // Вопросы географии и геоэкологии. – 2016. – Вып. 1. – С. 84-90 (*особистий внесок: розроблено шкалу оцінки придатності поверхневих водних об'єктів для організації в їх межах видів рекреаційних занять з використанням технічних плавальних засобів*).

Статті в інших виданнях

7. Кулініч М.Т. До питання про межі Середнього Подніпров'я / М.Т. Кулініч // Конструктивна географія та раціональне використання природних ресурсів. – 2015. – Вип. 12. – С. 126-133.
8. Kulinich M. Theoretical Foundations of Aquatic-Recreational Nature Management / M. Kulinich // Nauka i Studia. – Przemysl, 2015. – NR 5 (136). – P. 98-103.
9. Дмитрук О.Ю. До питання щодо організації відпочинку на природі мешканців великих міст регіону Середнього Подніпров'я (на прикладі м. Києва) / О.Ю. Дмитрук, М.Т. Кулініч // Економічна та соціальна географія. – 2015. – Вип. 1 (71). – С. 18-22 (*особистий внесок: проведено анкетування серед жителів міст регіону Середнього Подніпров'я та проаналізовано результати анкетування*).
10. Кулініч М.Т. Забезпеченість населення Середнього Подніпров'я місцями для організації та проведення короткострокового відпочинку біля води / М.Т. Кулініч // Економічна та соціальна географія. – 2015. – Вип. 4 (74). – С. 25-33.
11. Кулініч М.Т. Історія господарського освоєння долини Дніпра в його середній течії / М.Т. Кулініч // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Географія. – 2015. – Вип. 1 (63). – С. 77-79.

Тези наукових доповідей

12. Кулініч М.Т. Охорона водних ресурсів: аналіз проблем та перспективи розвитку / М.Т. Кулініч, Д.К. Ульянова // Об'єднані наукою: перспективи міждисциплінарних досліджень: матеріали круглого столу (м. Київ, 10-11 листопада 2014р.). – К.: ВПЦ «Київський університет», 2014. – С. 29-30 (*особистий внесок: проаналізовано особливості використання водних ресурсів в Україні*).
13. Кулініч М.Т. Складність взаємозв'язків рекреацією та ландшафтом / М.Т. Кулініч // Туризм і гостинність в Україні: стан, проблеми, тенденції, перспективи розвитку: матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції (м. Черкаси, 16-17 жовтня 2014р.). – Черкаси: Брама-Україна, 2014. – С. 152-155.
14. Кулініч М.Т. Аквальні рекреаційні ландшафти як основа розвитку екотуризму / М.Т. Кулініч, А.Т. Кулініч // Шевченківська весна – 2014. Частина 3: Географія: Збірник наукових праць XII міжнародної наукової міждисциплінарної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених. – К.:Прінт-Сервіс, 2014. – С. 286-288 (*особистий внесок: розкрито сутність терміну "аквальні рекреаційні ландшафти" та здійснено характеристику останніх*).

15. Кулініч М.Т. Розвиток екотуризму на базі ПЗФ Середнього Подніпров'я / М.Т. Кулініч // Актуальні проблеми туристичного бізнесу: матеріали VII міжнародної науково-практичної конференції молодих учених (м. Харків, 28 лютого 2014р.). – Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2014.- С.103-105.
16. Кулинич М.Т. Рекреационное планирование территорий как одна из основных конструктивно-географических основ развития экотуризма / М.Т. Кулинич // Achievement of high school – 2014: материалы X международной научно-практической конференции(г. София, 17-25 ноября 2014г.). – Слфия: Бял ГРАД-БГ, 2014. – С. 24-25.
17. Кулініч М.Т. Короткостроковий відпочинок жителів великих міст на природі (на прикладі жителів міста Києва) / М.Т. Кулініч// Регіон – 2015: суспільно-географічні аспекти: матеріали міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих науковців (м. Харків, 16-17 квітня 2015р.)– Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2015.- С.161-163.
18. Кулініч М.Т. Водні види туризму як усталена тенденція в сфері відпочинку / М.Т. Кулініч // Туристичний та готельно-ресторанний бізнес в Україні: проблеми розвитку та регулювання: матеріали VI міжнародної ювілейної до 55-річчя ЧДТУ науково-практичної конференції (м. Черкаси, 26-27 березня 2015р.). – Черкаси: Чабаненко А.Ю., 2015. – С.99-102.
19. Кулинич М.Т. Сущность рекреационного природопользования в пределах аквально-терральных рекреационных комплексов / М.Т. Кулинич // Актуальные вопросы наук о Земле в концепции устойчивого развития Беларуси и сопредельных государств: материалы научно-практической конференции студентов, магистрантов, аспирантов и молодых ученых(г. Гомель, 16 марта 2016г.). – Гомель: ГГУ им. Ф. Скорины, 2016. – С. 304-307.
20. Кулініч М.Т. Ландшафтна структура Середнього Подніпров'я / М.Т. Кулініч // Українська географія: сучасні виклики: матеріали XII з'їзду Українського географічного товариства (м. Вінниця, 17-21 травня 2016р). - К.: Прінт-Сервіс, 2016. – Т. II. – С. 160-162.

АНОТАЦІЯ

Кулініч М.Т. Аквально-терральні рекреаційні комплекси Середнього Подніпров'я. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата географічних наук за спеціальністю 11.00.11 – конструктивна географія і раціональне використання природних ресурсів. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, 2016.

У дисертації розглянуто питання теоретико-методологічного та прикладного дослідження аквально-терральних рекреаційних комплексів Середнього Подніпров'я.

Здійснено аналіз підходів до виокремлення меж регіону Середнього Подніпров'я, ретроспективний аналіз його господарського освоєння, аналіз рекреаційних ресурсів та ландшафтної структури регіону дослідження, що в сукупності послужило підґрунтям для проведення ресурсно-рекреаційного районування та зонінгу Середнього Подніпров'я.

Здійснено оцінку рекреаційної придатності ключових аквально-терральних комплексів регіону дослідження. Обґрунтовано прикладні оптимізаційні пропозиції функціональної організації аквально-терральних рекреаційних комплексів Середнього Подніпров'я.

Ключові слова: аквально-терральний рекреаційний комплекс, рекреаційне природокористування, Середнє Подніпров'я, поля щільності рекреаційних об'єктів, зона рекреаційного тяжіння, рекреаційний модуль, оптимізація функціональної організації аквально-терральних рекреаційних комплексів.

АННОТАЦІЯ

Кулинич М.Т. Аквально-терральные рекреационные комплексы Среднего Поднепровья. - На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата географических наук по специальности 11.00.11 - конструктивная география и рациональное использование природных ресурсов. - Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко, Киев, 2016.

В диссертации рассмотрены вопросы теоретико-методологического и прикладного исследования аквально-терральных рекреационных комплексов Среднего Поднепровья. Обоснованы методические приемы ландшафтно-функционального и структурно-организационного анализа аквально-терральных рекреационных комплексов региона исследования через характеристику методики ландшафтно-структурного исследования Среднего Поднепровья, методики структурно-организационного исследования Среднего Поднепровья и методики структурно-функционального анализа аквально-терральных рекреационных комплексов.

Осуществлен анализ подходов к выделению границ региона Среднего Поднепровья и ретроспективный анализ его хозяйственного освоения. Синтез и обобщение результатов анализа подходов к выделению границ региона Среднего Поднепровья, ретроспективного анализ территориальных и временных различий в природопользовании в пределах региона исследования, а также результаты структурно-ландшафтного и структурно-организационного исследования Среднего Поднепровья позволили осуществить ресурсно-рекреационное районирование и зонинг региона исследования.

Проведено анкетирование среди жителей городов Среднего Поднепровья с целью определения их рекреационных предпочтений. Определены ключевые аквально-терральные комплексы региона исследования и осуществлена оценка их рекреационной пригодности для организации различных видов рекреационных занятий. В ходе проведения диссертационного исследования определены и сгруппированы актуальные проблемы рекреационного природопользования в пределах аквально-терральных рекреационных комплексов Среднего Поднепровья. Обоснованно прикладные оптимизационные предложения функциональной организации аквально-терральных рекреационных комплексов Среднего Поднепровья.

Предложенные варианты оптимизации функциональной организации ключевых аквально-терральных рекреационных комплексов носят рекомендательный

характер. Дальнейшая работа над детальным планированием функциональной организации выделенных рекреационных модулей в пределах исследуемых аквально-терральных рекреационных комплексов должна проводиться с привлечением специалистов из отраслей ландшафтного дизайна и архитектурной планировки.

Ключевые слова: аквально-терральный рекреационный комплекс, рекреационное природопользование, Среднее Поднепровье, поля плотности рекреационных объектов, зона рекреационного тяготения, рекреационный модуль, оптимизация функциональной организации аквально-терральных рекреационных комплексов.

SUMMARY

Kulinich M. Aquatic-Terrain Recreational Complexes of the Middle Dnieper region. - The manuscript.

The thesis for the degree of candidate of geographical sciences, specialty 11.00.11 - constructive geography and rational use of natural resources. - Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, 2016.

The thesis considers theoretical, methodological and applied research aspects of aquatic-terrain recreational complexes of the Middle Dnieper region.

The approaches to isolating borders of the Middle Dnieper region are analyzed, the retrospective analysis of its economic development are carried out, recreational resources and landscape structure of the case study region are analyzed. All of this served as a basis for resource-recreational regionalization and zoning of the Middle Dnieper region.

The estimation of the recreational suitability of aquatic-terrain complexes of the case study region is carried out. Also, measures for optimization of functional organization of aquatic-terrain recreational complexes in the Middle Dnieper region are proposed.

Keywords: aquatic-terrain recreational complex, recreational nature management, Middle Dnieper region, the density fields of recreational facilities, the zone of recreational attraction, recreational module, optimize of the functional organization of aquatic-terrain recreational complex.